

INKLYUZIV TA’LIM SHAROITIDA ALOHIDA TA’LIM EHTIYOJLARI BO’LGAN
BOLALARNING KOMMUNIKATIV ISHTIROKINI RIVOJLANTIRISHNING
PEDAGOGIK ASOSLARI

Boyirbekova Mohinabonu Doniyor qizi

Nizomiy nomidagi O’zbekiston milliy pedagogika universiteti

Maxsus pedagogika yo’nalishi

xolboyevamohinabonu@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22895181>

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi inklyuziv ta’lim sharoitida alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarning kommunikativ ishtirokini rivojlantirish masalasi yoritilgan. Inklyuziv ta’limning asosiy maqsadlaridan biri ta’lim oluvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda ularning ta’lim jarayonida to’laqonli ishtirokini ta’minlashdan iborat. [2]

Kommunikativ ishtirok bolaning pedagog va tengdoshlari bilan muloqotga kirishishi, o’z ehtiyojlari va fikrlarini ifodalashi, savol-javoblarda qatnashishi hamda jamoaviy ta’lim faoliyatlarida ishtirok etishi bilan bog’liq. Alohida kommunikativ ehtiyojlarga ega bo’lgan bolalar uchun muqobil va qo’shimcha kommunikatsiya vositalaridan muqobil va qo’shimcha kommunikatsiya (AAC)dan foydalanish kommunikativ imkoniyatlarni kengaytiruvchi pedagogik vositalardan biri sifatida qaraladi.[3]

Kalit so’zlar: inklyuziv ta’lim, alohida ta’lim ehtiyojlari, kommunikativ ishtirok, kommunikativ kompetentlik, muqobil va qo’shimcha kommunikatsiya(AAC), vizual qo’llab-quvvatlash, pedagogik model, pedagogik texnologiya.

Аннотация: В данном тезисе освещается вопрос развития коммуникативного участия детей с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного образования. Одной из основных целей инклюзивного образования является обеспечение полноценного участия обучающихся в образовательном процессе с учётом их индивидуальных потребностей [2].

Коммуникативное участие связано со способностью ребёнка взаимодействовать с педагогами и сверстниками, выражать свои потребности и мысли, участвовать в вопросах и ответах, а также принимать активное участие в коллективной образовательной деятельности. Для детей с особыми коммуникативными потребностями использование средств альтернативной и дополнительной коммуникации (AAC) рассматривается как одно из педагогических средств расширения их коммуникативных возможностей [3].

Ключевые слова: инклюзивное образование, особые образовательные потребности, коммуникативное участие, коммуникативная компетентность, альтернативная и дополнительная коммуникация (AAC), визуальная поддержка, педагогическая модель, педагогическая технология.

Abstract: This thesis addresses the development of the communicative participation of children with special educational needs in inclusive education settings. One of the main goals of inclusive education is to ensure learners’ full participation in the educational process while taking into account their individual needs [2].

Communicative participation is associated with a child’s ability to interact with teachers and peers, express their needs and thoughts, participate in question-and-answer activities, and actively engage in group educational activities. For children with complex

communication needs, the use of augmentative and alternative communication (AAC) is considered one of the pedagogical means of expanding their communication opportunities [3].

Keywords: *inclusive education, special educational needs, communicative participation, communicative competence, augmentative and alternative communication (AAC), visual support, pedagogical model, pedagogical technology.*

Asosiy qism

Bugungi kunda inklyuziv ta’limni rivojlantirish jarayonida alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarning umumiy ta’lim muhitiga jalb etilishi bilan bir qatorda, ularning ta’lim jarayonidagi faol ishtirokini ta’minlash muhim vazifalardan biridir. O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonunida ta’lim olish uchun teng imkoniyatlarni ta’minlash hamda ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishga qaratilgan huquqiy asoslar belgilangan [1].

Xalqaro miqyosda ham inklyuziv ta’lim ta’lim oluvchilarning xilma-xilligini hisobga olish va barcha o’quvchilarning ta’lim jarayonida ishtirok etishi uchun sharoit yaratish jarayoni sifatida qaraladi. UNESCOning 2020-yilgi Global Education Monitoring Report hisobotida ta’lim tizimlari barcha ta’lim oluvchilarning ehtiyojlariga javob berishi va inklyuziyaga to’sqinlik qiluvchi omillarni kamaytirishi zarurligi ta’kidlangan [2].

Shu nuqtayi nazardan, alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolaning inklyuziv sinfga jismonan qo’shilishi uning ta’lim jarayonida to’laqonli ishtirok etishini avtomatik ravishda anglatmaydi. Bolaning o’qituvchi murojaatini tushunishi, savollarga javob berishi, o’z ehtiyojlarini bildirish, tengdoshlari bilan muloqot qilishi va guruh faoliyatlarida qatnashishi uning ta’limdagi real ishtirokini belgilovchi muhim jihatlardan hisoblanadi.

Kommunikativ imkoniyatlari cheklangan bolalar uchun kommunikatsiya faqat og’zaki nutq bilan chegaralanmaydi. Zamonaviy maxsus pedagogikada kommunikativ ehtiyojlari murakkab bo’lgan shaxslarning samarali muloqotini ta’minlashda muqobil va qo’shimcha kommunikatsiya (Augmentative and Alternative Communication — AAC) tizimlaridan foydalanish muhim yo’nalishlardan biri sifatida qaraladi. [3]

J.Layt (J. Light) va D.Maknoton (D. McNaughton) kommunikativ kompetentlikni faqat til yoki nutq ko’nikmalari bilan chegaralamaydi. Ularning yondashuvida kommunikativ kompetentlik lingvistik, operatsion, ijtimoiy va strategik kompetensiyalarning o’zaro bog’liqligi bilan tavsiflanadi. Shuningdek, kommunikatsiyaning samaradorligiga muhitdagi to’siqlar va qo’llab-quvvatlovchi omillar ham ta’sir ko’rsatishi qayd etilgan [3].

Bu yondashuv inklyuziv sinf sharoitida ayniqsa muhimdir. Chunki bolaning kommunikativ imkoniyatlarini rivojlantirish faqat individual mashg’ulotlar bilan cheklanmasligi, balki uning real ta’limiy va ijtimoiy vaziyatlarda muloqotga kirishishini ta’minlashi kerak.

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan ayrim bolalarda og’zaki nutq orqali o’z fikri, ehtiyoji yoki istagini ifodalash qiyin bo’lishi mumkin. Bunday holatlarda kommunikativ kartalar, piktogrammalar, vizual jadvallar, kommunikativ kitoblar, elektron qurilmalar va boshqa muqobil va qo’shimcha kommunikatsiya vositalari bolaning kommunikatsiya imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilishi mumkin. D.Byukelman (D.Beukelman) va J.Layt(J.Light) tomonidan ishlab chiqilgan muqobil va qo’shimcha kommunikatsiya bo’yicha ilmiy-metodik yondashuvlar bolalar va kattalarning murakkab kommunikativ ehtiyojlarini qo’llab-quvvatlash hamda muqobil va qo’shimcha kommunikatsiya aralashuvlari va texnologiyalaridan foydalanish masalalarini qamrab oladi [4].

Bunda muhim jihat shundan iboratki, muqobil va qo’shimcha kommunikatsiya vositalarini qo’llashning o’zi yakuniy maqsad emas. Asosiy maqsad — bolaning ushbu vositalar yordamida real kommunikativ vaziyatlarda faol ishtirok etishini ta’minlash. Masalan, bola piktogramma yordamida o’z xohishini bildirish, o’qituvchining savoliga javob berish, tengdoshidan yordam so’rash yoki guruh faoliyatida o’z tanlovini ifodalash imkoniyatiga ega bo’lishi mumkin.

Shu sababli inklyuziv ta’lim sharoitida kommunikativ ishtirokni rivojlantirishda bolaning individual kommunikativ ehtiyojlarini aniqlash, mos kommunikativ vositalarni tanlash va ularni ta’lim jarayoniga tizimli ravishda integratsiya qilish muhimdir.

Mazkur yo’nalishda pedagogik modelni quyidagi o’zaro bog’liq komponentlar asosida shakllantirish mumkin:

1. Diagnostik komponent — bolaning mavjud kommunikativ imkoniyatlari, qiyinchiliklari va ehtiyojlarini aniqlash.
2. Maqsadli komponent — bolaning inklyuziv ta’lim jarayonidagi kommunikativ ishtirokini rivojlantirishga qaratilgan maqsad va vazifalarni belgilash.
3. Mazmuniy komponent — bolaning yosh, individual va kommunikativ xususiyatlarini hisobga olgan holda rivojlantiriladigan kommunikativ ko’nikmalar mazmunini belgilash.
4. Texnologik komponent — individual va guruhli mashg’ulotlar, vizual qo’llab-quvvatlash, kommunikativ kartalar, piktogrammalar hamda boshqa muqobil va qo’shimcha kommunikatsiya vositalaridan foydalanish.
5. Monitoring-baholash komponenti — bolaning kommunikativ faolligidagi o’zgarishlarni muntazam kuzatish va baholash.

Bunday model bolaning faqat mavjud imkoniyatlarini kompensatsiya qilishga emas, balki uning inklyuziv sinfdagi faol kommunikativ ishtirokini kengaytirishga yo’naltiriladi. Bunda ta’lim muhiti ham bolaning individual kommunikativ ehtiyojlariga moslashtirilishi lozim. UNESCO hisobotida ham inklyuziv ta’limni ta’minlashda ta’lim tizimlarining barcha o’quvchilar ehtiyojlariga javob berishi zarurligi qayd etilgan [2].

Xulosa

Umumlashtirib, inklyuziv ta’lim sharoitida alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarning kommunikativ ishtirokini rivojlantirish maxsus pedagogikaning dolzarb yo’nalishlaridan biridir. Bolaning inklyuziv sinfga jalb etilishi uning ta’lim jarayonidagi real ishtirokini ta’minlash uchun yetarli emas. Buning uchun uning pedagog va tengdoshlari bilan samarali kommunikatsiyaga kirishishi, o’z ehtiyojlari va fikrlarini ifodalashi hamda jamoaviy faoliyatlarda qatnashishi uchun pedagogik shart-sharoitlar yaratilishi zarur.

Kommunikativ ishtirokni rivojlantirishda individual yondashuv, vizual qo’llab-quvvatlash, muqobil va qo’shimcha kommunikatsiya vositalari hamda ta’lim muhitini moslashtirish o’zaro bog’langan holda qo’llanilishi maqsadga muvofiq. Mazkur yondashuv asosida ishlab chiqiladigan pedagogik model kelgusida alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarning inklyuziv sinflardagi kommunikativ faolligini tizimli ravishda rivojlantirish uchun ilmiy-metodik asos bo’lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi. Ta’lim to’g’risida: O’zbekiston Respublikasining Qonuni, O’RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr. — Toshkent, 2020. — LexUZ. [Qonunning to’liq matni — LexUZ](https://lex.uz/docs/5013007?utm_source=chatgpt.com) https://lex.uz/docs/5013007?utm_source=chatgpt.com

2. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education: All Means All. — Paris: UNESCO, 2020. — 458 p. ISBN 978-92-3-100388-2. DOI:10.54676/JJNK6989.

[Hisobotning rasmiy UNESCO sahifasi](#)

[Hisobotning to'liq PDF varianti IOHECKO](#)

3. Light, J., McNaughton, D. Communicative Competence for Individuals Who Require Augmentative and Alternative Communication: A New Definition for a New Era of Communication? // Augmentative and Alternative Communication. — 2014. — Vol. 30, No. 1. — P. 1–18. DOI: 10.3109/07434618.2014.885080.

[Maqolaning PubMed sahifasi PubMed](#)

[Maqolaning DOI sahifasi](#)

4. Beukelman, D. R., Light, J. C. Augmentative & Alternative Communication: Supporting Children and Adults with Complex Communication Needs. — 5th ed. — Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co., 2020.

[Kitobning rasmiy nashriyot sahifasi](#)